

7. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Конституційного Договору : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80>.
8. Леонід Кучма. Вірю в український народ / [упоряд. В. М. Литвин, В. А. Смолій]. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2000. – 504 с.

В статтє рассматриваются периоды президентства Л. Кравчука и Л. Кучмы, в течение которых в политической системе зародились и получили возможность для дальнейшего развития авторитарные практики главы государства. Во многом этому содействовала плохо институционализированная политическая система.

The periods of presidency of L. Kravchuka and L. Kuchma, during which in the political system were engendered and got possibility for further development authoritarian practices of chapter of the state are examined in the article. It was related to badly by institutionalization the political system

Стаття надійшла до редколегії 06.02.2013

УДК 321:17.022.1

Купцова І. І., НУ «ОЮА»

ПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ ЯК СКЛАДОВА ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

В статті досліджується феномен політичного іміджу в контексті процесу легітимації влади. Проаналізовано основні концептуальні підходи до визначення змісту феномену легітимації. Розглядаються чинники, які визначають рівень легітимації, та їх вплив на політичний імідж. Проведено структурний аналіз політичного іміджу в аспекті його зв'язку з легітимністю.

Політична наука сьогодні відносить політичний імідж до основних культурно-інформаційних ресурсів влади [3, 88]. Виконуючи ресурсну функцію, імідж стає невід'ємною складовою політичної влади.

Одним із факторів забезпечення стабільності політичної системи є легітимність політичної влади. При цьому значення іміджевих характеристик в процесі легітимації у сучасному суспільстві неухильно

зростає. Функцію легітимації політичної системи виконують політичні еліти.

Поняття легітимності в сучасному значенні було сформовано під впливом методологічних досліджень німецького соціолога М. Вебера. Розвинувши власну концепцію соціальної дії, він виділив традиційний, раціонально-легальний та харизматичний типи легітимного панування. Традиційне панування спирається на святість усталених порядків управління, узгодженого з принципами етичної справедливості та доцільності. Раціонально-легальний тип ґрунтується на формально-правових цінностях, в його основі – цілераціональна соціальна дія. Харизматичне панування за Вебером забезпечується якостями особистості, завдяки яким вона сприймається як «обдарована надприродними, надлюдськими або специфічними силами і властивостями, недоступними іншим людям» [1, 92]. Харизматичне панування ґрунтується на понятті афективного типу соціальної дії.

Беручи за основу концепцію легітимного панування, розглянемо імідж політичного лідера як відображення бюрократичного, традиційного або харизматичного стилей політичного лідерства. Харизматичний стиль лідерства визначається специфічним характером мотивації підпорядкування. Джерелом влади харизматичного лідера виступає не традиція чи юридичні норми, а образ лідера в суспільній свідомості. Харизматичний стиль лідерства характеризується найвищим ступенем персонофікації. В будь-якому випадку, М. Вебер наголошує на тому, що чисті типи зустрічаються доволі рідко, а основою будь-якого панування та підпорядкування виступає віра в престиж політичної еліти.

Імідж політичного лідера виступає в якості репрезентатора політичної еліти – правлячої або опозиційної, що склалася в рамках існуючої політичної системи. Значне зниження популярності правлячої еліти в особі політичного лідера, групи політиків або політичної партії може привести не тільки до оновлення політичної еліти, а й до трансформації політичної системи в цілому. Зазвичай представники правлячої політичної еліти демонструють прихильність існуючому політичному режиму. Унікальним в даному контексті є політичний імідж М. Горбачова. Радянський політик, ініціювавши зміну політичної системи, в рамках якої він досягнув вершини партійної ієрархії, став символом її «перебудови».

Розглядаючи процес легітимізації влади у демократичному суспільстві, американський соціолог С. М. Липсет наголошує на тому, що населення вважає існуючі політичні інститути прийнятними, незалежно від оцінки конкретних провладних персон. На його дум-

ку, носії влади входять в склад еліти внаслідок процесів, визнаних правильними в певному суспільстві [11, 86].

Наведене твердження не спростовує положення про взаємоз'язок між політичним іміджем та легітимністю політичної влади, натомість, розкриває один з елементів зв'язку цих явищ. В структурі політичного іміджу наявні елементи, орієнтовані на його узгодження із пануючою системою цінностей певного суспільства. Імідж політичного лідера, крім індивідуальних особливостей, включає стійкі образи, що склалися у масовій свідомості. Легітимація означає прийняття громадськістю цінностей, пов'язаних у суспільній свідомості із образом влади.

Дослідженню природи політичної легітимності сприяє визначення факторів, які зміцнюють або, навпаки, ослаблюють підтримку населенням політичної влади. На думку американського дослідника С. Ліпсета, легітимність політичної системи в значній мірі залежить від здатності влади вирішувати ключові проблеми суспільства. Тобто, рівень легітимності визначається життєздатністю системи в стані кризи, яка, наприклад, може бути викликана поразкою у війні, економічною депресією, тощо [11, 87].

Один із засновників системного методу у політичній науці американський дослідник Д. Істон поняття легітимності розглядає в рамках структури підтримки політичної системи. При цьому, автор розрізняє специфічний та дифузний види підтримки. Специфічна підтримка залежить від результатів діяльності правлячої еліти, риторики та загальної стилю управління. Дифузна підтримка в більшій мірі визначається афективними факторами – вірою або довірою [10, 451].

Легітимність за Д. Істоном представляє собою переконання, що «прийняття влади та підкорення їй, а також слідування вимогам режиму, є належним та правильним» [10, 451]. Він також розрізняє ідеологічний, структурний та персональний типи легітимності. Ідеологічна легітимність пов'язана з прийняттям цінностей та норм політичного режиму. Структурна – заснована на переконанні в ефективності функціонування політичної системи. В основі персональної легітимності – прихильність певному політичному лідеру. Легітимація в даному випадку не обов'язково відбувається під впливом веберовської «харизми», достатнім фактором виступає відповідність дій політичних акторів панівним у даному суспільстві цінностям.

Імідж містить характеристики, які представляються суттєвими для тих, кому він демонструється. Означені якості відповідають нормам політичної культури, що склалася в певному суспільстві в певний період часу. В цьому контексті важливими є ідеї, розвинуті в рамках ситуаційних та особистісно-ситуаційних теорій лідерства. Згідно

з основними положеннями зазначених теорій окремі ситуації призводять до появи певного типу лідера

Дж. Д. Барбер в роботі «Президентський характер» розробив оригінальну модель формування президентського лідерства, за якою «президентський характер» обумовлено політичною ситуацією. На думку вченого, по мірі того, як президент намагається змінити політичну ситуацію, він змінюється сам. Підтримка населення, партійний баланс в Конгресі, позиція Верховного Суду є елементами базової владної ситуації. Взаємозалежність інституту президенства та владної конфігурації забезпечує життєздатність системи. Ще до виникнення технологій, пов'язаних з дослідженням громадської думки, реальна або очікувана популярність президента мала визначальний вплив на ефективність його роботи.

Характеризуючи вплив суспільства на «президентський характер», Дж. Д. Барбер вводить категорію «національного клімату очікування». На його думку, існують, як мінімум, три теми, навколо яких зосереджені основні потреби населення. По-перше, інститут президента повинен асоціюватися із стабільністю, таким чином задовольняючи психологічну потребу населення в захисті. По-друге, президент визначає зміст та напрямок прогресу, навіть якщо це пов'язано з певними обмеженнями для населення. По-третє, президент повинен забезпечувати легітимність влади, уособлюючи «моральний ідеалізм, що вищий за "політику"» [8].

З часом «клімат очікувань» змінюється. Трансформація зазвичай відбувається циклічно – шляхом поступового задоволення згаданих типів потреб. Цикл представляє собою перехід від активних політичних дій до популяризації влади, від популяризації до стабілізації, і знову до активних політичних дій.

Французький політолог Ж.-Л. Шабо вважає, що сучасній картині дійсності відповідають чотири типи легітимності: пов'язані з політичними акторами (демократичний, технократичний), пов'язані з межами політичної дії (ідеологічний, онтологічний). Демократична легітимність реалізується на основі принципу більшості, технократична – визначається якостями носіїв влади, ідеологічна – відповідає уявленням про соціальний порядок, онтологічна – пов'язана із фундаментальними законами, що визначають природу політичної влади.

Визначаючи легітимність як «відповідність реальних та очікуваних якостей керуючих» [5] згоді керованих, Ж.-Л. Шабо персоніфікує дане поняття. На його думку, легітимність концептуально узгоджується із набором «внутрішніх» та «зовнішніх» якостей політичного актора. Легітимність за «внутрішніми якостями» обумовлюється його

моральною поведінкою, компетенцією та харизмою. «Зовнішні якості» пов'язані із «забезпеченням колективного існування країни» [5], в першу чергу, із забезпеченням достатнього рівня життя керованих. Рівень легітимності також залежить від здатності політика ідентифікувати колективну волю, представити перспективи розвитку суспільства та втілити в життя програмні положення. Зазначимо, що політичний імідж представляє собою образ, сформований на основі наведених «якостей» політичного суб'єкту.

На підставі здійсненого аналізу концепцій, визначимо основні фактори, що впливають на рівень політичної легітимності:

- відповідність політичних інститутів традиціям та цінностям суспільної організації;
- ефективність норм та процедур в умовах даної політичної системи;
- існування оптимальної іміджевої моделі влади;
- здатність забезпечити стабільний розвиток політичної системи.

На нашу думку, більшість з наведених чинників не тільки впливають на рівень легітимності політичної влади, а й визначають структуру політичного іміджу.

Інститут політичного лідерства нерозривно зв'язаний з феноменом влади. Якості політичного лідера виступають необхідним компонентом формування політичного іміджу.

Проаналізуємо структуру іміджу політичного лідера. Пропонуємо розрізнити в структурі іміджу політика статичний і динамічний елементи. Статичний елемент складається з двох компонентів: особистісного та ціннісного.

Особистісний компонент визначається персональними якостями (зовнішність, міміка, тембр голосу, характер) та вміннями (професійні знання, володіння прийомами риторики). Особистісний елемент є відносно заданим, тобто, піддається корекції в доступних межах. Наприклад, відомо, що на початку політичної кар'єри Маргарет Тетчер зробила операцію на голосових зв'язках, щоб досягти кращого результату в процесі публічної комунікації [6, 156].

Легітимізація влади в той чи інший період обумовлена відповідністю особистих якостей політика вимогам часу. Ж.-Л. Шабо відмітив, що так звана «демократична ера» висунула вимоги до компетентності політиків щодо володіння «словом та правом» [5]. В другій половині ХХ ст. до зазначених вище додалась вимога щодо володіння акторським мистецтвом відповідно до вимог медійного формату.

Особистісний компонент політичного іміджу визначається також харизмою політичного лідера. Включення політичної харизми

до складу особистісного компоненту носить умовний характер. Класична веберівська трактовка харизматичної особистості, ґрунтуючись на емоційній силі характеру політичного лідера, виходить за рамки виключно особистісних якостей. Для збереження влади харизматичний лідер повинен постійно підкріплювати свій статус доказами успішності свого правління. Так політична харизма починає існувати у динамічному вимірі.

Розвиток веберівської концепції та модифікація її згідно з умовами сучасності призводить до введення в науковий обіг поняття «псевдохаризми» [9, 571]. Псевдохаризма в першу чергу розглядається як продукт масового суспільства. Тенденції раціоналізації політичного процесу призводять до того, що легітимізація влади обумовлюється наявністю харизматичного елемента в структурі управління. Причиною незацікавленості бюрократичної еліти в пошуках чистого типу харизми є те, що вона майже не піддається управлінському контролю. В силу того, що медійний формат сучасного політичного простору вимагає постійного підтримання харизматичного стилю управління, виникає необхідність в створенні штучної харизми.

Згідно з функціональною трактовкою харизми даний феномен розглядається через аналіз функцій, які виконує харизма в житті суспільства: інтеграції, стабілізації політичної системи, тощо. Трансформаційна цінність політичної харизми також обумовлює пошук штучних форм та конструкцій, здатних виконувати суспільно-політичні функції останньої.

Тобто, політична харизма за своєю природою одночасно відповідає особистісному та ціннісному компонентам політичного іміджу.

Ціннісний компонент представляє собою узагальнену іміджеву модель, яка відображає вплив навколишнього середовища. Ціннісний компонент ґрунтується на традиційних для певного суспільства стереотипізованих образах. В основі багатьох іміджевих технологій – архетипи політичного лідерства. Введена К. Г. Юнгом категорія архетипу як певного символічного образу, що міститься у колективному несвідомому, актуалізувалася в рамках досліджень політичного лідерства. В літературі виділяють архетипи «героя», «батька», «рятівника», «царя» [7, 104]. Ідентифікація архетипу відбувається через особистісні риси політичного актора, зокрема, через харизму. На думку окремих вчених «вдалиий імідж формується саме на архетипічній основі, завдяки чому він може проіснувати протягом тривалого часу» [2, 314].

Ціннісний компонент політичного іміджу легітимізує образ влади, що відповідає домінуючій політичній культурі або ідеології. Ідеологія може спиратися на загально-суспільні цінності або на групові інтереси.

Ідеологічна легітимація влади властива не тільки тоталітарним системам – імідж лідерів демократичних країн зазвичай спирається на цінності ліберальної ідеології.

У більш широкому контексті ціннісний компонент відповідає типу «онтологічної легітимності», введеному у науковий дискурс Ж.-Л. Шабо. Ідеальна модель влади є продовженням порядку соціального та загальнолюдського буття. Рівень онтологічної легітимності пов'язано із «глибинним порядком буття, який кожна людина відчуває з народження, але може йому не слідувати» [5]. Йдеться про універсальні закони природи та суспільства, слідування яким забезпечує розвиток політичної системи.

Динамічний вимір іміджу визначається рівнем популярності політичних дій, зокрема, ефективністю цих дій в контексті вирішення основних суспільних проблем. Динамічний елемент представляє собою проєкцію реакції політичного суб'єкта на послідовні зміни середовища. В основі динамічного елементу політичного іміджу лежить комплекс дій політика щодо вирішення поточних проблем або результат цих дій. В цілому динамічний елемент пов'язано з процесом розвитку політичного іміджу.

Легітимація влади певного політичного актора обумовлюється його здатністю забезпечувати стабільний розвиток політичної системи. Ініціативи, запропоновані політичним лідером, мають бути успішно реалізовані. Символічний характер політичного іміджу вимагає постійної підтримки створеного образу. В іншому випадку, цінність іміджу в системі політичних відносин значно знижується. В свою чергу, динамічний елемент, відображаючи історію формування політичного іміджу, визначає його зміст.

Наведений структурний аналіз політичного іміджу буде неповним без дослідження впливу засобів масової інформації (ЗМІ) на нього. Домінуюче положення ЗМІ у сучасному інформаційному просторі – це окремий фактор, що визначає популярність політичного іміджу і рівень легітимності політичної влади. Маніпуляційні інформаційні технології значно ускладнюють дослідження процесу легітимації та делегітимації. Володіючи необхідним інструментарієм для перетворення медійної характеристики ситуації на її невід'ємну складову, ЗМІ ініціюють розвиток даної ситуації в якісно нових умовах.

Вироблення легітимного сприйняття влади, позитивна інтерпретація політики та політиків в суспільстві в значній мірі залежить від інформаційних ресурсів влади. Процес політичної медіатизації відіграє ключову роль в корекції політичного іміджу політичного лідера як всередині країни, так і на міжнародній арені. Виділяють

«електоральний та позаелекторальний» [4] виміри легітимації та делегітимації політичної влади. В першому випадку, мова йде про активне використання інформаційного потенціалу ЗМІ у період передвиборчих кампаній. В другому випадку, легітимація відбувається перманентно в формі боротьби за рейтинг, впізнаваність і т. д.

Політичний імідж є невід'ємним елементом легітимації політичної влади. Це проявляється передусім в тому, що структура політичного іміджу узгоджується з факторами, які впливають на процес легітимації. При цьому іміджева модель влади виступає окремим чинником легітимації або делегітимації в країні та на світовій арені.

Бібліографічний список

1. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер. – М: Прогресс, 1990. – 808 с. – с. 92.
2. Кочубей Л. Архетипи політичного лідерства як підгрунття маніпулятивних технологій / Лариса Кочубей, Катерина Меркотан // Публічне управління: теорія та практика. – 2010. – № 3-4. – С. 312 – 317.
3. Смирнова И. С. Национальный и международный имидж британской политической элиты и ее лидеров: особенности функционирования и влияние на современный политический процесс: дис. ... доктора політичних наук : 23.00.02 / Ирина Сергеевна Смирнова. – С-Пб., 2006. – 409 с.
4. Рибак І. В. Медіатизація політики як ключовий вектор трансформації легітимаційних та делегітимаційних практик в Україні [Електронний ресурс] / І. В. Рибак // Гілея: науковий вісник. – 2011. – № 49. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_49/Gileya49/P18_doc.pdf.
5. Шабо Ж. – Л. Основные типы легитимности [Електронний ресурс] / Жан-Люк Шабо. – Режим доступу : <http://jim-11.narod.ru/stat/shabo.htm>.
6. Шейнов В. П. Психология власти / В. П. Шейнов. – М. : Ось-89. – 2003. – 528 с. – с. 155-156.
7. Штайрер И. Харизма руководителя и управленческие архетипы / И. Штайрер // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 4. – С. 102 – 106.
8. Barber J. D. The Presidential Character [Електронний ресурс] / James David Barber: 3rd Edition. Prentice-Hall, Inc. 1985. – Режим доступу : <http://acad.fcps.org/ss/puch/apps/readings/barber.pdf>.
9. Bensman J., Givant M. Charisma and modernity: the use and abuse of a concept / J. Bensman, M. Givant // Social research. – 1975. – Vol. 42. – № 4. – P. 570 – 614.

10. Easton D. The Re-assessment of the concept of political support / D. Easton // British Journal of Political Science. – 1975. – Vol. 5. – № 04. – P. 435-457.
11. Lipset S. M. Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy / Seymour Martin Lipset // American Political Science Review. – 1959. – V. 53. – P. 69-105. – P. 86.

В статті досліджується феномен політичного іміджа в контексті процесу легітимації влади. Проаналізовані основні концептуальні підходи к определению содержания феномена легітимації. Розглядаються фактори, що визначають рівень легітимації, і їх вплив на політичний імідж. Проведено структурний аналіз політичного іміджа в аспекті його зв'язу з легітимністю.

This article examines the phenomenon of political image in the context of the process of legitimation of power. The author analyzes basic conceptual approaches to the definition of the phenomenon of legitimacy and factors, that determine the level of legitimation, and their influence on the political image. The structural analysis of the political image in terms of its relationship to legitimacy is performed.

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2013

УДК 32.019.51.930

Сорба О. М., ЛНУ імені Івана Франка

ПРОБЛЕМА ІМПЕРАТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ВИМІРУ НАСИЛЬСТВА У МОРАЛЬНО- ОРІЄНТОВАНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Систематизовано теоретико-методологічні підходи до наукової концептуалізації проблеми морального виміру політики. На основі методологічної несуперечливості тверджень та процедури верифікації з використанням технік конкретно-історичного підходу (case studies) виявлено межі та умови імперативності етичного виміру політичного насильства та з'ясовано роль насильства в утвердженні морально-орієнтованого політичного дискурсу.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Намагання втілити в життя проект «моральної політики» парадоксальні вже тому, що їхнім неминучим наслідком є цілковита нівеляція політичного. Більше того, такий проект є абсолютно нежиттєздатним, оскільки не може з позиції морального консенсусу вирішувати в суспільстві